

KS. JAN SZCZYCH – LWÓW

SPRAWCZY CHARAKTER SŁOWA BOŻEGO W LITURGII ZAGADNIENIA WYBRANE

Inspiracją do pogłębionego studium na temat sprawczego charakteru Bożego słowa w kontekście liturgicznym jest nauczanie papieża Benedykta XVI zawarte w posynodalnej adhortacji *Verbum Domini* z 2010 r. (dalej: *VD*), będącej pokłosiem XII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów z 2008 r., poświęconego słowu Bożemu w życiu Kościoła¹. W dokumencie posynodalnym ojciec święty ukazał liturgię jako „uprzywilejowaną przestrzeń słowa Bożego”, podając oprócz zagadnień doktrynalno-teologicznych, również praktyczne postulaty odnośnie do bardziej odpowiedzialnego traktowania Bożego słowa w celebracjach liturgicznych². Pośród poruszonych tematów Benedykt XVI zwrócił uwagę Kościoła na kwestię „sakramentalności słowa”, rozumianą „przez analogię do rzeczywistej obecności Chrystusa pod konsekrowanymi postaciami chleba i wina” (*VD*, 56). Przywołane podobieństwo do Postaci eucharystycznych nie sugeruje, by głoszone w Kościele słowo Boże nazywać „sakramentem”³, tj. znakiem „ustanowionym przez

KS. JAN SZCZYCH – kapłan archidiecezji lwowskiej ob. łac., doktor nauk liturgicznych, wykładowca liturgiki w WSD diecezji kijowsko-zytomierskiej, obecnie proboszcz parafii w Lubieniu Wielkim. ORCID: 0009-0008-6932-8545. Kontakt: xjansz3@gmail.com.

1. Zob. Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja *Verbum Domini*, Kraków 2010.
2. Szerzej nt. papieskiego dokumentu zob. P. Klimek, *Adhortacji «Verbum Domini» Benedykta XVI – próba opisu zjawiska*, „Studia Bobolanum”, 2 (2012), s. 5-12.
3. Zob. W. Turowski, «Ecclesia creata» w liturgii Kościoła, „Studia Teologiczne Białystok Drohiczyn, Łomża”, 29 (2011), s. 102.

Chrystusa”, przez który „jest nam udzielane życie Boże” (zob. KKK, 1131). Papież pouczył o sakramentalności słowa w kontekście liturgii słowa jako istotnej części celebracji eucharystycznej⁴. Ponieważ słowo Boże jest „żywe i skuteczne” (por. Hbr 4,12), dlatego staje się ono „sposobem, w jaki Bóg przychodzi do człowieka z pomocą i okazuje mu swoją łaskę. (...) Skoro Eucharystia jest źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego, to istnieje tylko jedna droga na ten szczyt: jest nią słowo Boże, które przekazuje łaskę i dlatego może być nazwane (*quasi*) sakramentalną rzeczywistością zbawczą”⁵. Zdaniem papieża, „zglobianie sensu sakramentalności słowa Bożego może więc sprzyjać lepszemu zrozumieniu jednolitości tajemnicy Objawienia w czynach i słowach wewnętrznie ze sobą połączonych” (VD, 56)⁶.

Omawiając relację między tekstami natchnionymi a liturgią sakramentów, Benedykt XVI skonstatował następująco: „W relacji między słowem i gestem sakramentalnym uwidoczni się w formie liturgicznej działanie Boga w historii poprzez sprawczy charakter samego słowa” (VD, 53). Poprzez wyraźne uwypuklenie kontekstu liturgicznego papież raz jeszcze uwydatnił nie tylko istniejącą od początku nierozzerwalną jedność między słowem Bożym i celebracją sakramentów (zob. także VD, 55), lecz podkreślił też kreacyjną moc słowa Bożego w przestrzeni liturgicznej: „w czynności liturgicznej mamy do czynienia z Jego słowem urzeczywistniającym to, co mówi” (VD, 53). Głoszenie słowa Bożego podczas celebracji liturgii „jest więc głoszeniem wielkich dzieł Bożych (*mirabilia Dei*), których Chrystus dokonuje także dzisiaj (*hodie*) w swoim Kościele poprzez celebrowane sakramenty”⁷. Sprawczy charakter słowa realizuje się zatem w ciągłym i nieustannym uobecnieniu Bożego działania w sprawowanej przez Kościół liturgii⁸.

Temat niniejszego opracowania⁹ zostanie omówiony zgodnie z jego trójczłonową kompozycją, czyli według treści pojedynczych wątków analizowanego zagadnie-

4. Zob. K. Bieliński, *Osobowe spotkanie z Jezusem w słowie Bożym. Aktualność adhortacji «Verbum Domini»*, „Polonia Sacra”, 21 (2017), s. 14.
5. M. Figura, *Sakramentalność słowa Bożego*, „Communio”, 5 (2001), s. 111.
6. W tym względzie *Katechizm Kościoła Katolickiego* naucza tak: „Słowo i czynność liturgiczna są nierozłączne jako znaki i nauczanie, a także jako urzeczywistnienie tego, co oznaczają. Duch Święty daje nie tylko zrozumienie słowa Bożego, wzbudzając wiarę. Za pośrednictwem sakramentów urzeczywistnia także «wielkie sprawy» Boże zapowiadane przez słowo; uobecnia i przekazuje dzieło Ojca wypełnione przez Jego umiłowanego Syna” (nr 1155). Zob. także E. Bianchi, G. Boselli, *Celebracja Ewangelii. Spotkanie z tajemnicą Eucharystii*, Kraków 2020, s. 165-186.
7. K. Frąszczak, *Katabatyczno-anabatyczny wymiar słowa Bożego w celebracjach liturgicznych*, „Anamnesis”, 77 (2014), s. 67.
8. Na temat sprawczej funkcji Bożego słowa zob. A. Czaja, *Zasadnicze elementy teologii słowa Bożego*, „Roczniki Teologiczne”, 55 (2008), s. 77-98.
9. Kwestię sprawczej mocy słowa Bożego w liturgii podjął w swoim studium ks. Tomasz Bać. Jego opracowanie bazowało na współczesnym Magisterium Kościoła oraz na wybranych

nia. Najpierw zostanie ukazany sens i znaczenie słowa Bożego, następnie będzie przedstawiona natura liturgii, *passus* końcowy zaś przybliży kwestię *sprawczości* słownej formy liturgii na podstawie dokonującej się mocy słowa Bożego w sakramentalnym działaniu Kościoła.

Część zasadnicza – w oparciu o *explicatio terminorum*

A. Słowo Boże

O słowach Boga, wypowiedzianych u zarania stworzenia, ludzie dowiedzieli się z treści Objawienia. Przedstawiony w Księdze Rodzaju opis stworzenia ukazuje Boga jako mówiącego (*Bóg rzekł* – Rdz 1,3a.6.9a nn.) i działającego (Rdz 1,3b.7.9b nn.). Za każdym razem, poszczególne stwórcze działania Boga dokonywały się „w całkowitej harmonii i bezpośrednim następstwie do wypowiedzanego słowa Bożego”¹⁰. W Biblii słowo Boga posiada moc stwórczą, stąd jego istotną cechą jest nierozłączne powiązanie z działaniem. W tym kontekście nie bez znaczenia pozostaje hebrajski termin *dabar*, oznaczający „słowo”, który w swej treści zawiera również skuteczenie wypowiedzianego słowa w rzeczywistości. Sam fakt zaistnienia stworzenia jest bezpośrednią implikacją wypowiedzianego przez Boga słowa – czynnym i efektywnym wyrażeniem Jego stwórczej woli¹¹.

Koncepcję Boga jako mówiącego i działającego jednocześnie papież Benedykt XVI tak podsumował w swoim dokumencie: „W historii zbawienia nie ma rozdziału między tym, co Bóg *mówi*, i tym, *czego dokonuje*” (VD, 53.). Z treści Objawienia dowiadujemy się o Bogu, który swoim sprawczym słowem towarzyszy człowiekowi: począwszy od rajskiego dialogu, człowiek ciągle ma możliwość słuchania Bożego słowa, jakkolwiek po występku pierwszych ludzi ów dialog nabrał już innego, niebezpośredniego charakteru. Bóg, kierując się miłością do ludzi, swą zbawczą aktywnością towarzyszył im w przeciągu dziejów Starego Testamentu przez zawierane przymierza, ustalone Prawo, wyrocznie proroków czy formy kultu¹².

księgach liturgicznych. Zob. T. Bać, *Sprawcza moc słowa Bożego w celebracji sakramentów i sakramentaliów*, „Studia Liturgiczne”, 13 (2017), s. 71-84.

10. D. Dziadosz, *Tak było na początku... Izrael opowiada swoje dzieje*, Przemysł 2011, s. 44.
11. Zob. K. Matwiejuk, *Sakramentalny charakter słowa Bożego*, „Teologiczne Studia Siedleckie”, 11 (2014), s. 9.
12. Por. S. Wypych, *Niektóre tematy teologiczne Pięcioksięgu*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 142 i nn.; J. Muddiman, „*Słowo Boże*”, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B. M. Metzger, M. D. Coogan, Warszawa 1997, s. 711.

Zażyłość relacji człowieka z Bogiem została uwarunkowana posłuszeństwem względem Bożego słowa, czego dowodzi biblijna relacja z przymierza zawartego na górze Synaj: „jeśli pilnie słuchać będziecie głosu mego i strzec mojego przymierza, będziecie szczególną moją własnością pośród wszystkich narodów” (Wj 19,5). Głoszenie i przestrzeganie słowa Bożego stało się gwarancją pomyślności i błogosławieństwa potomków Izraela (por. 1 Krl 2,3). Konsekwentnie zatem, stabilizowanie się hebrajskiego kultu od samego początku było ściśle związane z doświadczeniem zarówno słowa Boga, jak i Jego działania, stąd między trwającą historią zbawienia, a czynnością liturgiczną zaistniało bezsprzeczne powiązanie. I tak, słowo Boże głoszone i słuchane podczas nabożeństw publicznych w świątyni i w synagogach oraz jego obecność podczas pobożnościowych praktyk prywatnych utrwaliły w narodzie wybranym obraz Boga zatroskanego o swój lud. Wiara Izraela współistniała z opowiadaniem o Bogu działającym w odnotowanych wydarzeniach historycznych, którego zbawcze słowa i czyny były rytualnie wspominane i uobecnianie w zgromadzonej wspólnocie modlitwy¹³. Model takiej celebracji dotyczył także wydarzeń przyszłych, a zwłaszcza spełnienia nadziei mesjańskich.

Po wielorazowym udzielaniu się Boga względem ludzi w słowie i czynie (zob. Hbr 1,1a), „gdy nadeszła pełnia czasu” (Ga 4,4), „przemówił do [nich] przez Syna” (por. Hbr 1, 1b). Narodzony z Dziewicy Jezus stał się Słowem wcielonym (zob. J 1,14). Dotychczas głoszone i urzeczywistniane słowo Boga przerodziło się „w żywą Ewangelię” i „mogło być oglądane jako żywy człowiek”¹⁴.

Na wzór starotestamentalnego słowa Boga Jahwe słowo Jezusa również cechuje moc sprawcza. „Nigdy jeszcze nikt nie przemawiał tak, jak ten człowiek przemawia” (J 7,46) – poznajmili arcykapłanom strażnicy. Podczas swej publicznej aktywności Jezus przemienia wodę w wino (zob. J 2,1-11), słowem dokonuje realnych zmian w życiu ludzi (zob. Łk 7,7 – uzdrowienie sługi setnika; zob. Łk 5,24-25 – uzdrowienie paralityka; zob. Mk 7,29 – wyrzucenie złego ducha z córki syrofenicjanki), słowem motywuje do podjęcia skutecznego wysiłku (zob. Łk 5,5), poprzez swoje słowo uśmierza naturę (zob. Mt 8,26), słowem też okazuje władzę nad śmiercią (zob. Łk 7,15; 8,54). Suwerenność i sprawcza obecność Bożego Syna wśród ludzi potwierdziła wypełnienie się obietnic Bożego słowa Starego Testamentu w osobie i działalności Jezusa z Nazaretu (zob. Łk 4,21; Mt 11,4-6).

Ponieważ zbawienie wierzących dokonuje się poprzez „głoszenie słowa” (por. 1 Kor 1,21; Rz 1,16), Jezus przed swoim wniebowstąpieniem dał swoim uczniom mandat nauczania wszystkich narodów (zob. Mt 28,19-20; Mk 16,15). Jak naucza Sobór Watykański II, „polecenie to zostało wiernie wykonane przez

13. Zob. F. Brovelli, *Le modalità e i significati del celebrare lungo la storia*, w: *Celebrare il mistero di Cristo*, t. 1, Roma 1993, s. 163.

14. J.C.R. García Paredes, *Syn Boży Syn Człowieczy*, w: *Wierzę*, red. J. Salij, Kielce 2012, s. 132.

Apostołów, którzy nauczaniem ustnym, przykładami i instytucjami przekazali to, co otrzymali z ust Chrystusa, z Jego zachowania się i czynów albo czego nauczyli się od Ducha Świętego, dzięki Jego sugestii, jak też przez tych Apostołów i mężów apostołskich, którzy wspierani natchnieniem tegoż Ducha Świętego na piśmie utrwaliли wieść o zbawieniu” (KO, 7)¹⁵. Dokonana tekstualizacja Bożego słowa, regularnie „ożywianego” w kontekście liturgicznym, umożliwia pozostałym pokoleniom wyznawców Chrystusa skuteczne doświadczenie Jego zbawiennej łaski.

Czy zatem można ustawiać w jednym szeregu proklamowane podczas liturgii Boże słowo z jego ustabilizowaną i uwiecznioną na kartach Biblii wersją? Zdaniem włoskiego teologa Raniero Cantalamessa, „słowo, które czytamy w Biblii, samo w sobie jest zwykłym znakiem materialnym (tak jak woda w przypadku chrztu św. i chleb w przypadku Eucharystii), zbiorem martwych sylab lub co najwyżej słowem, jednym z wielu ze słownika ludzkiego. Kiedy jednak dochodzi do głosu wiara i światło Ducha Świętego, w tajemniczy sposób wchodzimy przez znak w kontakt z żywą prawdą i wolą Boga, słuchając głosu samego Chrystusa”¹⁶. Dlatego, by słowo Boże z martwej litery natchnionej księgi stało się żywą mową zbawiającego Boga, konieczną jest liturgiczna przestrzeń celebracyjna¹⁷. Usłyszane podczas celebracji liturgii słowo Boże umożliwia zgromadzonym na modlitwie na nowo doświadczyć zbawczej i dialogicznej obecności Pana, który nieprzerwanie urzeczywistnia w historii swoje zbawcze działanie¹⁸.

B. Liturgia

Utrwalone na kartach biblijnych słowa natchnione przedstawiają w swej treści opisy wydarzeń zbawczych, stając się tym samym pierwotnym i jedynym w swoim rodzaju przekazem owych dziejów. Zamiar Boży, zrealizowany w historii, dzięki później ukształtowanej celebracji rytualnej otrzymał swoje wspomnienie ubogaczone interpretacją wyjaśniającą. Tekst pisany, utrwalaający już na zawsze konkretne działanie Boże w historii, stał się trwałym i nieodzownym świadectwem wydarzeń minionych, i będąc odczytywanym podczas zgromadzenia – uobecniał jakby na nowo poszczególne epizody z historii zbawienia w życiu zgromadzonej wspólnoty

15. Zob. K. Frąszczak, *Katabatyczny-anabatyczny wymiar słowa Bożego w celebracjach liturgicznych*, s. 64.

16. R. Cantalamessa, «Jezus zaczął głosić». Słowo Boże w życiu Chrystusa i w misji Kościoła, „*Analecta Biblica Lublinensia*”, 4 (2009), s. 118.

17. Zob. W. Turowski, «Ecclesia creata» w liturgii Kościoła, s. 97.

18. Zob. G. Dziewulski, *Permanenna eklezjogeneza w perspektywie słowa Bożego*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*”, 28 (2019), s. 93-94.

(zob. Ne 8,1-12.18)¹⁹. W epoce Starego Testamentu modlitewne zgromadzenie było zwoływane nade wszystko dla słuchania słowa Bożego (por. Wj 35,1-2; Kpł 8,4-5; Pwt 9,10; Sdz 20,2; Ps 95,6-8), aby w ten sposób utrwalona w Prawie wola Boża otrzymywała swoją bezsporną aktualność.

Tak w skrócie można zrelacjonować relację między natchnionym tekstem Starego Przymierza a judaistyczną służbą Bożą. Źródłem pierwotnym obu wspomnianych wyrazów wiary w objawionego Boga było Jego konkretne wydarzenie zbawcze. Życie kultyczne starotestamentalnego ludu, skoncentrowane z czasem w świątyni jerozolimskiej, lokalnie zaś przeżywane w synagogach lub prywatnie, pozostawało jednak ograniczonym „wyrazem religijnej odpowiedzi człowieka”²⁰ na uprzednie działanie Boga, dlatego nie może być traktowane jako liturgia w sensie ścisłym. Konsekwentnie zatem, czasy religijnego kultu Starego Przymierza uznaje się za „okres przedliturgiczny”²¹, gdyż moment bosko-ludzkiego zbratania w osobie wcielonego Boga jeszcze nie nadszedł.

Wiarygodność biblijnych tekstów Starego Przymierza oraz kultyczne praktyki narodu wybranego otrzymały swoje spełnienie w osobie Jezusa Chrystusa (por. Dz 28,20). Jako prawdziwy Bóg i prawdziwy Człowiek, a zarazem Pośrednik między Bogiem a ludźmi (zob. KKK, 480), Chrystus przyszedł na świat i „wniósł w to ziemskie wygnanie ów hymn, który w niebieskich przybytkach rozbrzmiewa po wszystkie wieki” (KL, 83). Wraz z Chrystusem liturgia niebieska zstąpiła „cieleśnie na ziemię”²², w ten sposób wszystkie „typy” i „figury” Starego Prawa, również te rytualne, otrzymały swoje urzeczywistnienie w Jego osobie i wykonanym przezeń dziele (zob. Kol 2,17).

W dokonanym przez Chrystusa Misterium Paschalnym skutecznio się „nasze całkowite pojednanie z przebłaganym Bogiem i otrzymaliśmy pełnię kultu Bożego” (KL, 5). W osobie i zbawczym dziele Bożego Syna Bóg definitywnie objawił się człowiekowi i ofiarował mu swoje nieodwołalne przymierze. Wobec tego, „Słowo, które stało się ciałem” (por. J. 1,14), czyli wcielony Bóg, poprzez swoje bezpośrednio głoszone słowo zbawcze oraz przez dokonaną na krzyżu ofiarę pojednania wypełnił złożone wcześniej obietnice, reasumując i uosabiając w sobie daną ludziom ofertę pełni życia Bożego. To w Chrystusie – odwołując się do cytowanej już wypowiedzi Benedykta XVI – Bóg *powiedział*, i *dokonał* (zob. VD, 53.). „Całe życie Chrystusa było wielkim działaniem liturgicznym”²³. Uobecniona w osobie Jezusa ekspresja liturgii niebiańskiej dzięki Jego Paschalnemu

19. Zob. R. L. De Zan, *Bibbia e liturgia*, w: *Scientia liturgica*, red. A. J. Chupungco, t. I, Casale Monferrato 1998, s. 52-53.

20. M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 67.

21. Tamże, s. 65.

22. Tamże, s. 67.

23. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 1, Poznań 1989, s. 12.

Misterium otrzymała efektywność aspektu antropologicznego, umożliwiającego dwubiegunowość działania liturgicznego, czyli „zstępowanie Boga ku człowiekowi oraz wznoszenie się człowieka ku Bogu”²⁴ (*katabasis* i *anabasis*).

Zrealizowana w Chrystusie ekonomia zbawcza została utrwalona i powierzona wspólnocie Kościoła, aby w niej sam Chrystus mógł dalej kontynuować swoje dzieło, „aż przyjdzie” (1Kor 11,26). Po Wniebowstąpieniu „posłał On Apostołów, których napełnił Duchem Świętym, (...) aby ogłaszane dzieło zbawienia sprawowali przez Ofiarę i sakramenty” (KKK, 1086), czyli w liturgii. „Czym było spotkanie z Chrystusem za Jego ziemskiego życia, tym teraz jest liturgia Kościoła”: poprzez jej sprawowanie „mamy dostęp do wszystkich wydarzeń zbawczych, są one bowiem jedynymi zdarzeniami historii, które nie przeminęły razem z upływającym czasem”²⁵. Liturgiczne czynności Kościoła łączą w sobie i obejmują w jedno trwający od wieków Boży plan zbawienia, zrealizowany w osobie i poprzez dzieło Jezusa z Nazaretu, przy jednoczesnym jego przedłużaniu w misji Kościoła²⁶.

Dopiero w XX wieku nauka o liturgii została „sformułowana przy pomocy kunsztownie dobranych cytatów biblijnych, wprowadzających w nurt trwającej historii zbawienia”²⁷. Mowa o definicji liturgii Soboru Watykańskiego II, który uznał liturgię „za wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa” (KL, 7). Podczas liturgii Chrystus-Kapłan „zawsze przyłącza do siebie Kościół, swoją Oblubienicę umiłowaną”, i w ten sposób „mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, wykonuje całkowity kult publiczny” (KL, 7). Zbawcze działanie Chrystusa w czynnościach liturgicznych decyduje o tym, że „liturgia jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10). Konsekwentnie zatem, odwieczny zamysł Boga, będący prądem ekonomii zbawienia człowieka, dzięki Chrystusowi otrzymał swoją kontynuację w celebrowanej przez Kościół liturgii²⁸.

Według nauczania ojców soborowych *Vaticanum II*, ukazującego sposoby oblubieńczej obecności Chrystusa w Kościele, Zbawiciel jest również „obecny w swoim słowie, albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo święte, wówczas On sam mówi” (KL, 7). Podobnie, modlący się doświadczają obecności Pana, gdy „Kościół modli się i śpiewa psalmy” (KL, 7). Świadomość takiej formy obecności i działania Chrystusa w liturgii wpłynęła na odnowę liturgii słowa²⁹. Wydane po

24. D. Brzeziński, *Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki*, Toruń 2010, s. 214.

25. W. J. Świerżawski, *Rok liturgiczny naszą drogą z Chrystusem*, Sandomierz 2004, s. 11-12.

26. Zob. M. Augustyn, *Geneza i rozwój posoborowej idei liturgii*, Kraków 2007, s. 93.

27. S. Czerwik, *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej, w: Misterium Christi*, red. W. Świerżawski, t. 1, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2012, s. 31.

28. Zob. tamże, s. 36.

29. Zob. J. Twardy, *Tekst biblijny w liturgii*, w: *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, red. A. Żądło, Katowice 2011, s. 95-99.

Soborze Watykańskim II księgi liturgiczne uwzględniły soborowe postulaty, aby „obficie zastawić wiernym stół słowa Bożego”, a tym samym „szerzej otworzyć skarbiec biblijny” (KL, 51), gdyż Kościół „zwłaszcza w Liturgii św. nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego” (KO, 21).

Dzięki pełniejszemu ukazaniu przez Sobór Watykański II uświęcającego działania słowa Bożego głoszonego w liturgii bosko-ludzka struktura liturgii, ukierunkowana na swoją pełnię w niebieskim Jeruzalem (zob. Gal 4,26; Ap 21,2), otrzymała nową pastoralną odsłonę. Dla tych wszystkich, którzy „szukają zbawienia i życia”, „Chrystus jest ośrodkiem i pełnią zarówno Pisma Świętego, jak i całej liturgii”³⁰. On sam jako Najwyższy Kapłan i Jedyny skuteczny Liturg sprawia, że podczas celebracji kultu Kościoła „tekst pisany staje się znów Słowem żywym”³¹ (zob. KL, 33)³². Sprawowana przez Chrystusa i Kościół święta liturgia – zdaniem Benedykta XVI – jest „uprzywilejowanym środowiskiem, w którym Bóg przemawia do nas w teraźniejszości naszego życia” (VD, 52).

Liturgia słowa podczas celebracji liturgicznych, a zwłaszcza Eucharystii, nie może być zatem traktowana jako jedynie segmentowa część obrzędów, gdyż w ten sposób zostałaby pozbawiona swojego mistagogicznego charakteru. Jej kontekst celebracyjny umożliwia bowiem i uskutecznia „inkarnację słowa Bożego”³³, stając się przez to świętym obwieszczeniem obecności samego Boga (zob. Łk 24,30-32). W rezultacie, liturgię słowa należy traktować jako anamnezę, „która «przerzywa» bieg czasu, wprowadzając w ludzkie życie «parametry ponadczasowe», tak, aby

30. *Lekcjonarz mszalny. Wprowadzenie*, w: *Lekcjonarz mszalny*, t. 1, Poznań 1972, s. 12, nr 5. Zob. też *Nuovo Lezionario*, w: *Enchiridion Liturgico*, red. F. Sola, Casale Monferrato 1994, s. 317, nr 5.

31. Papiaska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, Poznań 1994, s. 105.

32. W obecnej liturgii obrzędy liturgii słowa zakładają czynny udział wiernych, którzy karmieni głoszonym słowem, najpierw przyjmują je w milczeniu, a następnie poprzez psalm responsoryjny wspólnie medytują nad usłyszanym słowem Bożym.

Szczytem liturgii słowa jest proklamacja Ewangelii. Poprzedza ją aklamacja, poprzez którą zebrani na modlitwie przyjmują i pozdrawiają Chrystusa, który będzie do nich mówił, wyznając przy tym, że w słowach Ewangelii On sam jest obecny. Potwierdzeniem tego jest pozdrowienie *Pan z wami*, wypowiedziane przed lekturą Ewangelii, uświadamiające zgromadzonym obecność Chrystusa. Nie bez znaczenia pozostają także aklamacje wypowiedziane przez głosiciela słowa oraz wiernych po czytaniach biblijnych, a mianowicie: *Oto słowo Boże*; *Oto słowo Pańskie* wraz ze stosownymi odpowiedziami *Bogu niech będą dzięki* oraz *Chwała Tobie, Chryste*.

Po odczytanej Ewangelii diakon lub kapłan wypowiada modlitwę: *Niech słowa Ewangelii zglądzą nasze grzechy*. Powyższa oracja, posiadająca formę liczby mnogiej, wyraża oczyszczający charakter słowa Bożego.

Zob. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, w: *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2009, s. [26]-[27], nn. 55-62; s. [38], nn. 128-135.

33. W. Turowski, «Ecclesia creata» w liturgii Kościoła, s. 95.

„wierni słuchający słowa Bożego” skutecznie sytuowali siebie w nieustannie trwającej *kairos* – „Boski czas zbawienia”³⁴.

C. Sprawczy charakter

Słowo jako jednostka leksykalna jest nieodzownym elementem liturgii. Powyższa konstatacja prowadzi do wniosku, że liturgia w swej narracyjnej strukturze posiada charakter słowny, utkana jest bowiem słowem Bożym i ludzkim³⁵. Podczas celebracji poszczególnych rytów słowa wypowiedane i słuchane wraz z ich znaczeniową treścią pozostają „w służbie przeżywania całej rzeczywistości w relacji do Transcendencji”³⁶. Słowna forma wyrazu liturgii jako nieodzownego aktu komunikacji umożliwia *de facto* jej sprawowanie, a przy tym prowadzi do przekształcenia jej uczestników, „ponieważ jest narracją zbawczo angażującą”³⁷. To dzięki głoszonymu słowu Bożemu ukształtowały się kultyczne formy Kościoła, a zwłaszcza jego poszczególne celebracje sakramentalne.

Wyraźne wyakcentowanie mocy słowa w liturgii zawdzięczamy już św. Augustynowi (+430). W swoich rozważaniach o tematyce sakramentalnej wyróżnił on widzialną formę sakramentu (*forma visibile*), na którą składają się dwa nieodzowne jej elementy: *res* i *verbum*³⁸. W okolicznościach ówczesnych sporów teologicznych, nauczając o znaczeniu chrztu, św. Augustyn wypowiedział się następująco: „Zabierz słowo, a czymże jest woda, wodą tylko? Słowo łączy się z elementem materialnym i staje się sakramentem”³⁹ (tł. wł.). Zdaniem biskupa Hippony słowo wypowiedane w imieniu Kościoła podczas celebracji sakramentu warunkuje skuteczność sakramentalnego znaku (*signum sacrum*)⁴⁰. Ponieważ

34. Zob. D. Brzeziński, *Sakramentalność Słowa Bożego w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI «Verbum Domini»*, „Liturgia Sacra”, 17 (2011), s. 17.

35. Zob. W. Turowski, «Ecclesia creata» w liturgii Kościoła, s. 94-96.

36. W. Chaim, *Narracyjna struktura liturgii i problem jej zrozumiałości*, w: *Język w liturgii*, red. B. Drabik, W. Przyczyna, Tarnów 2018, s. 40.

37. Tamże, s. 41.

38. Zob. M. Uniżycki, *Historia sakramentologii*, w: *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 33.

39. Św. Augustyn, *In Evangelium Johannis tractatus CXXIV*, 80, 3, PL 35, kol. 1840: *Detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum*. Zob. również KKK, 1228.

40. Zob. M. Zaborowski, *Sakramenty święte w aspekcie prawnohistorycznym*, „Prawo Kanoniczne”, 55 (2012), s. 39.

prawdziwym szafarzem sakramentu jest sam Chrystus, to „spowodowane słowem [Jego] działanie jest gwarantem obiektywności sprawczej sakramentu”⁴¹.

W XII stuleciu, zanim jeszcze ukształtowało się w teologii Kościoła rozstrzygające rozróżnienie na materię i formę sakramentu, Piotr Lombard (+1158) w swym dziele *Liber sententiarum* (IV), odwołując się do nauczania św. Augustyna, wniósł nowe sformułowanie sakramentu, podkreślając w nim tzw. przyczynowość łaski⁴². Tak przedstawiona definicja ukazywała sakramenty jako skuteczne znaki łaski wraz z ich sprawczą mocą (*res, dictum, factum*)⁴³. Na bazie tego ujęcia św. Tomasz z Akwinu (+1274) uznał konstytutywne znaczenie słów dla skuteczności sakramentu, określając je jako forma sakramentalna. Według Akwinaty, *sacramenta efficiunt quod figurant* (sprawiają to, co oznaczają – tł. wł.), dzięki kompetentnie wypowiedzanym podczas ich sprawowania ustalonym formułom⁴⁴.

Nauczanie wybitnych teologów uprawomocnił i doprecyzował unijny sobór we Florencji (1439-1442). W *Bulli unii z Ormianami* została podana m.in. nauka o 7 sakramentach Kościoła, które „prawdziwie zawierają łaskę i dają ją godnie [je] przyjmującym”⁴⁵. Ojcowie soborowi wpierw wyliczyli poszczególne sakramenty, ukazując je jako skuteczne znaki łaski, a następnie uściślili trzy elementy warunkujące zaistnienie każdego sakramentu: są to rzecz (*materia*), słowo (*forma*) i szafarz. „Jeśli brakuje któregoś z nich, sakrament się nie dokonuje”⁴⁶. Innymi słowy, jeśli podczas celebracji któregoś z sakramentów zaniechano by wypowiedzenia ściśle określonej i zatwierdzonej przez Kościół sakramentalnej formuły słownej, sakrament nie zaistnieje i nie urzeczywistni właściwej mu łaski. Przedłożone na soborze we Florencji nauczanie Kościoła odnośnie do trzech elementów każdego sakramentu jest niekwestionowaną regułą depozytu wiary Kościoła.

Na podstawie pokrótce przedstawionego opisu historii rozwoju teologii sakramentalnej zauważamy, że złączone z poszczególnymi sakramentami słowa są uznawane jako czynnik sprawczy każdego z nich. Ponieważ w liturgii i poprzez liturgię „Chrystus urzeczywistnia swoje Misterium Paschalne” (KKK, 1085), a nie ma liturgii bez sakramentów, to konsekwentnie, przede wszystkim w celebracji każdego sakramentu – dzięki wypowiedzanej wówczas formule słownej – doko-

41. M. Uniżycki, *Historia sakramentologii*, s. 33. Zob. M. Righetti, *Storia liturgica*, t. IV, Milano 1998, s. 7-8. Na temat nauczania św. Augustyna o słowie jako o *sacramentum audibile* zob. S. Hahn, *Moc Słowa w liturgii*, Kraków 2010, s. 95.

42. Zob. M. Righetti, *Storia liturgica*, s. 8-9.

43. Zob. M. Uniżycki, *Historia sakramentologii*, s. 42.

44. Zob. M. Righetti, *Storia liturgica*, s. 9.

45. *Sobór w Bazylei-Ferrarze-Florencji-Rzymie. Bulla unii z Ormianami*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. III, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 507.

46. Tamże.

nuje się indywidualne zespolenie wierzącego z Chrystusem i jego wewnętrzna przemiana.

Sprawczy charakter słowa Bożego w liturgii poszerza niezaprzeczalny zakres dokonującej się mocy formuł sakramentalnych, gdyż nawet pobieżne prześledzenie ewolucji ich pojmowania w skuteczności sakramentalnych celebracji Kościoła pomaga dostrzec rozległą perspektywę tego zagadnienia, również z powodu dokonanego niedawno poszerzenia dotychczasowych sakramentalnych obrzędów o liturgię słowa. W liturgii poszczególnych sakramentów możemy wprawdzie wyróżnić takie werbalne formy sakramentalne, które mają bezpośrednie pochodzenie od Chrystusa, jak to jest w przypadku chrztu (zob. Mt 28,19) i Eucharystii (Mt 26,26-28; Mk 14,22-24; Łk 22,19-20). Niemniej jednak, także przy celebrowaniu pozostałych sakramentów, kiedy to słowa sakramentalnej skuteczności, inspirowane biblijnie, swoim autorytetem ustalił sam Kościół, spełniają one swoje sprawcze zadanie.

Według aktualnych ksiąg liturgicznych sprawcza skuteczność formuły sakramentalnej, koniecznie wypowiedzianej podczas sakramentalnego rytuału, jest dodatkowo ubogaconą niedoścignionym autorytetem słowa Bożego jako „prawdziwego narzędzia komunikacji zbawczej prawdy i łaski”⁴⁷. Liturgia słowa, celebrowana od zawsze podczas Eucharystii, a po ostatniej reformie będąca częścią składową każdej sakramentalnej celebracji, dąży w swej treści do „sakramentalnego urzeczywistnienia”, gdyż „jeżeli Bóg mówi, to przede wszystkim po to, aby działać”⁴⁸ i sprawiać.

Kwestię sprawczego charakteru słów podjęto także na gruncie filozofii analitycznej. Angielski uczony John Langshaw Austin (+1960) opracował teorię aktów mowy⁴⁹, wyróżniając m.in. tzw. wypowiedzi performatywne. Autor tej teorii zauważył, że za pomocą słów następuje nie tylko komunikacja z ich odbiorcą, ale też zostaje dokonana pewna czynność. Performatywne akty mowy, zdaniem Austina, to wyrażenia powodujące przez sam fakt ich wypowiedzenia taki stan rzeczy, o którym się mówi⁵⁰. Cytowany analityk twierdził ponadto, że takiego typu wypowiedzi „nie można weryfikować pod kątem prawdziwości, lecz fortunności”, czyli „nie można powiedzieć, że są one prawdziwe lub fałszywe,

47. Por. G. Dziewulski, *Permanenta eklezjogeneza w perspektywie słowa Bożego*, s. 88.

48. B. Migut, *Nowe kierunki sakramentologii*, w: *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 107.

49. J. L. Austin, *How to do Things with Words*, Oxford 1962. Polskie tłumaczenie: tegoż, *Mówienie I poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993.

50. Zob. B. Drabik, *Językowe rytuały tworzenia więzi interpersonalnej*, Kraków 2010, s. 40.

lecz że zostały (szczęśliwie, fortunnie, z sukcesem) dokonane, przeprowadzone (ang. *performed*) lub nie”⁵¹.

Przytoczona świecka teoria lingwistyczna wyraźnie koresponduje ze sprawczym charakterem słowa Bożego w liturgii. Podczas celebracji liturgicznych czynności wybrzmiewające wówczas słowo natchnione na nowo uobecnia zbawczą moc Boga, umożliwiając Chrystusowi jego paschalne działanie *hic et nunc* względem ludzi wierzących. Podczas sprawowania liturgii najbardziej realizuje się zatem performatywny charakter Bożego słowa, które jako „działające w nas wierzących” (por. 1 Tes 2,13) „aktualizująco włącza słuchacza i słuchającą wspólnotę w [trwające] dzieje zbawienia”⁵².

Należy zaznaczyć, że w polskim wydaniu omawianej papieskiej adhortacji, interesujący nas aspekt słowa Bożego został oddany poprzez przymiotnik „sprawczy”. Na tle innych językowych wersji⁵³ można zauważyć w tym względzie odstępnie

51. Z. Pasek, *Sakramenty jako performatywne akty mowy. Propozycja teoretyczna do badań nad magicznością tekstów religijnych*, w: *Język w liturgii*, red. B. Drabik, W. Przychyna, Tarnów 2018, s. 86.

52. Por. G. Dziewulski, *Permanenta eklezjogeneza w perspektywie słowa Bożego*, s. 89.

53. Poniżej są przytoczone wybrane mutacje językowe interesującego nas fragmentu:
tekst angielski:

The relationship between word and sacramental gesture is the liturgical expression of God's activity in the history of salvation through the *performative character* of the word itself. (...) the performative character of God's word in the liturgy...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben_xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

tekst hiszpański:

En la relación entre Palabra y gesto sacramental se muestra en forma litúrgica el actuar propio de Dios en la historia a través del *carácter performativo* de la Palabra misma. (...) el carácter performativo de la Palabra de Dios en la liturgia...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/es/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

tekst włoski:

Infatti, nella relazione tra Parola e gesto sacramentale si mostra in forma liturgica l'agire proprio di Dio nella storia mediante il *carattere performativo* della Parola stessa. (...) il carattere performativo della Parola di Dio nella liturgia...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

tekst francuski:

En effet, dans le rapport entre la Parole et le geste sacramentel, l'action même de Dieu dans l'histoire est manifestée sous la forme liturgique à travers le *caractère performatif* de la Parole. (...) le caractère performatif de la Parole de Dieu dans la liturgie...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

tekst niemiecki :

w tłumaczeniu od oryginalnego określenia „performatywny” na rzecz przytoczonego wyżej słowa „sprawczy”. Dokonany wybór, uwzględniający myśl przewodnią tego fragmentu dokumentu oraz jego jasny przekaz teologiczny, miał zapewne na celu przystępność i większą semantyczną wyrazistość omawianego wyrazu⁵⁴.

Zakończenie

30 września 2019 r. papież Franciszek wydał *motu proprio* „*Aperuit illusi*”, którym ustanowił III Niedzielę okresu zwykłego „jako poświęconą celebracji, refleksji oraz krzewieniu Słowa Bożego”⁵⁵. W swoim dokumencie ojciec święty przywołał fragment adhortacji Benedykta XVI *Verbum Domini*, dogłębnie omawiający „charakter performatywny Słowa Bożego”⁵⁶. Jak widać, wewnętrzne zespolenie słowa Bożego i liturgii jest dla obu papieży niezaprzeczalnym wyrazem wiary i misji Kościoła. Nie ulega zatem żadnemu teologicznemu ani duszpasterskiemu zacenieniu fakt, iż proklamowane natchnione teksty Pisma świętego oraz celebrowane ryty sakramentalne są spójnie urzeczywistniane w Kościele i poprzez Kościół. Dokonująca się podczas liturgii zbawcza aktualizacja słowa Bożego nie przestaje owocować swoją sprawczą mocą i skutecznie skierowuje serca wierzących do wyznawania Chrystusa jako Zbawiciela, Głowy Kościoła i Pana dziejów.

In der Beziehung zwischen Wort und sakramentalem Handeln zeigt sich in liturgischer Form das Gott eigene Wirken in der Geschichte durch den *performativen Charakter* des Wortes selbst. (...) den performativen Charakter des Wortes Gottes in der Liturgie ...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

tekst rosyjski:

В связи Слова и sacramentalного жеста в литургической форме проявляется действие Бога в истории через *перформативный характер* собственно Слова. (...) перформативный характер Слова Божия в литургии...

Zob. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/ru/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].

54. Podobna rezygnacja z przymiotnika „performativa” (łac.), miała miejsce przy tłumaczeniu encykliki papieża Benedykta XVI *Spe salvi* z 2007 r.. W nr 10 tego dokumentu papież postawił pytanie dotyczące wiary chrześcijańskiej: „Czy jest ona dla nas „*performativa*”? Oficjalnie polskie tłumaczenia papieskiego tekstu zamiast słowa „*performativa*” używają zamiennie wyrazów „sprawcza” lub „dokonująca”. Zob. Benedykt XVI, *Spe salvi* (wersja polska), Città del Vaticano 2007, s. 22; http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi.html [dostęp: 17.04.2020].
55. Franciszek, *Motu proprio* „*Aperuit illusi*” z 30.IX. 2019 r., nr 3, http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190930_aperuit-illis.html [dostęp: 20.04.2020].
56. Tamże, nr 2. Tym razem w polskim tłumaczeniu użyto wyrazu „performatywny”.

Bibliografia

Źródła

- Augustyn, *In Evangelium Johannis tractatus CXXIV*, PL 35, kol. 1379-1976.
- Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja *Verbum Domini*, Kraków 2010, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021]; http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben_xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021]; http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/es/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021]; http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021]; http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021]; http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/ru/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html [dostęp: 12. VIII. 2021].
- Benedykt XVI, *Spe slavi* (wersja polska), Città del Vaticano 2007, http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi.html [dostęp: 17.04.2020].
- Enchiridion Liturgico*, red. F. Sola, Casale Monferrato 1994.
- Franciszek, *Motu proprio „Aperuit illusi”* z 30.IX. 2019 r., http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190930_aperuit-illis.html [dostęp: 20.04.2020].
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Lekcjonarz mszalny. Wprowadzenie*, w: *Lekcjonarz mszalny*, t. 1, Poznań 1972.
- Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, w: *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2009.
- Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, Poznań 1994.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (Biblia Tysiąclecia), Poznań-Warszawa 1991.
- Sobór w Bazylei-Ferrarze-Florencji-Rzymie. Bulla unii z Ormianami*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. III, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 492-543.
- Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.

Opracowania

- Augustyn M., *Geneza i rozwój posoborowej idei liturgii*, Kraków 2007.

- Austin J. L., *How to do Things with Words*, Oxford 1962.
- Austin J. L., *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993.
- Bać T., *Sprawcza moc słowa Bożego w celebracji sakramentów i sakramentaliów*, „Studia Liturgiczne”, 13 (2017), s. 71-84.
- Bianchi E., Boselli G., *Celebracja Ewangelii. Spotkanie z tajemnicą Eucharystii*, Kraków 2020.
- Bieliński K., *Osobowe spotkanie z Jezusem w słowie Bożym. Aktualność adhortacji «Verbum Domini»*, „Polonia Sacra”, 21 (2017), s. 5-26.
- Brovelli F., *Le modalità e i significati del celebrare lungo la storia*, w: *Celebrare il mistero di Cristo*, t. 1, Roma 1993, s. 155-228.
- Brzeziński D., *Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki*, Toruń 2010.
- Brzeziński D., *Sakramentalność Słowa Bożego w świetle adhortacji apostoelskiej Benedykta XVI «Verbum Domini»*, „Liturgia Sacra”, 17 (2011), s. 15-23.
- Cantalamesa R., *«Jezus zaczął głosić». Słowo Boże w życiu Chrystusa i w misji Kościoła*, „Analecta Biblica Lublinensia”, 4 (2009), s. 115-129.
- Chaim W., *Narracyjna struktura liturgii i problem jej zrozumiałości*, w: *Język w liturgii*, red. B. Drabik, W. Przyczyna, Tarnów 2018, s. 39-62.
- Czaja A., *Zasadnicze elementy teologii słowa Bożego*, „Roczniki Teologiczne”, 55 (2008), s. 77-98.
- Czerwik S., *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej*, w: *Mysterium Christi*, red. W. Świerżawski, t. 1, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2012, s. 19-52.
- De Zan R. L., *Bibbia e liturgia*, w: *Scientia liturgica*, red. A. J. Chupungco, t. I, Casale Monferrato 1998, s. 48-66.
- Drabik B., *Językowe rytuały tworzenia więzi interpersonalnej*, Kraków 2010.
- Dziadosz D., *Tak było na początku... Izrael opowiada swoje dzieje*, Przemyśl 2011.
- Dziewulski G., *Permanენტna eklezjogeneza w perspektywie słowa Bożego*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 28 (2019), s. 83-98.
- Figura M., *Sakramentalność słowa Bożego*, „Communio”, 5 (2001), s. 94-111.
- Frąszczak K., *Katabatyczno-anabatyczny wymiar słowa Bożego w celebracjach liturgicznych*, „Anamnesis”, 77 (2014), s. 62-71.
- García Paredes J.C.R., *Syn Boży Syn Człowieczy*, w: *Wierzę*, red. J. Salij, Kielce 2012, s. 107-150.
- Hahn S., *Moc Słowa w liturgii*, Kraków 2010.
- Klimek P., *Adhortacji «Verbum Domini» Benedykta XVI – próba opisu zjawiska*, „Studia Bobolanum”, 2 (2012), s. 5-12.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999.
- Matwiejuk K., *Sakramentalny charakter słowa Bożego*, „Teologiczne Studia Siedleckie”, 11 (2014), s. 7-23.
- Migut B., *Nowe kierunki sakramentologii*, w: *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 95-122.

- Muddiman J., „Słowo Boże”, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B. M. Metzger, M. D. Coogan, Warszawa 1997, s. 711-712.
- Nadolski B., *Liturgika*, t. 1, Poznań 1989.
- Pasek Z., *Sakramenty jako performatywne akty mowy. Propozycja teoretyczna do badań nad magicznością tekstów religijnych*, w: *Język w liturgii*, red. B. Drabik, W. Przyczyna, Tarnów 2018, s. 85-101.
- Righetti M., *Storia liturgica*, t. IV, Milano 1998.
- Świerżawski W. J., *Rok liturgiczny naszą drogą z Chrystusem*, Sandomierz 2004.
- Turowski W., «Ecclesia creata» w liturgii Kościoła, „*Studia Teologiczne Białystok Drohiczyn, Łomża*”, 29 (2011), s. 93-111.
- Twardy J., *Tekst biblijny w liturgii*, w: *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, red. A. Żądło, Katowice 2011, s. 91-118.
- Unizycki M., *Historia sakramentologii*, w: *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 23-56.
- Wypych S., *Niektóre tematy teologiczne Pięcioksięgu*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 142-170.
- Zaborowski M., *Sakramenty święte w aspekcie prawnohistorycznym*, „*Prawo Kanoniczne*”, 55 (2012), s. 29-54.

Streszczenie

Posynodalna adhortacja *Verbum Domini* Benedykta XVI (wyd. 2010 r.), porusza kwestię sprawczego charakteru słowa Bożego w liturgii (nn. 53, 56). Dokument poucza, że podczas sprawowania liturgicznych obrzędów mamy do czynienia ze słowem Bożym, które urzeczywistnia to, co wypowiada (zob. *VD*, 53).

Przekaz biblijny ukazuje nam Boga jako mówiącego i działającego. W Piśmie św. słowo Boga posiada moc stwórczą, stąd jego istotną cechą jest nierozłączne powiązanie z działaniem. „Gdy nadeszła pełnia czasu” (Gal 4,4), urzeczywistniają się słowo Boga przerodziło się w żywą Ewangelię w osobie Jezusa Chrystusa. Zrealizowane w Chrystusie dzieło zbawienia zostało utrwalone i powierzone Kościołowi, który poprzez liturgię przedłuża je w czasie, by wierni mogli nieustannie doświadczać obecności Pana, „aż przyjdzie” (1 Kor 11,26). Zbawcza obecność Chrystusa w celebracjach Kościoła warunkuje performatywny charakter słowa Bożego w liturgii.

Słowa kluczowe: księga biblijna, obrzędy liturgiczne, sakrament, performatywny charakter słowa Bożego.

THE PERFORMATIVE CHARACTER OF THE WORD OF GOD IN THE LITURGY. CHOSEN ISSUES

Summary

The Post-Synodal Apostolic Exhortation *Verbum Domini* of Pope Benedict XVI (2010) puts forward the issue of the causative power of the Word of God in the liturgy (VD, 53, 56). The document teaches that during the celebration of the liturgical rites we are dealing with the Word of God which accomplishes what it says (cf. VD, 53).

The biblical message presents us with God as speaking and acting. In the Bible the Word of God has a creative power, thus its essential attribute is its inseparable connection with action. "But when the fullness of time had come" (Gal 4,4), actualizing itself the Word of God turned into the living Gospel in the person of Jesus Christ. Incorporated in Christ the salvific action was consolidated and entrusted to the Church, which through the liturgy prolongs it in time, so that the faithful can unceasingly experience the Lord's presence "until he comes" (1 Cor 11,26). The salvific presence of Christ in the celebrations of the Church sets the parameters for the performative character of the Word of God in the liturgy.

Key words: the book of the Bible, liturgical celebration, sacrament, the performative character of the Word of God.